

/1/ STUDIUIT AGERE

Studuit agere je nejstarší Husova rekomendace, byla pronesena v **postním období roku 1398**, kdy Jan Hus, od roku 1396 mistr svobodných umění, vystoupil jako promotor poprvé, a to při determinaci – bakalářské promoci **Jana Černého z Řečice**.

Soupis pramenů: B–S č. 32.

Překlad podle edice: A. Schmidtová, *Positiones*, s. 35–40, komentář s. 223 (původní edice B. Ryba, *Nový Hus*, s. 14–22).

Překlad: J. Nechutová – J. Fuksová, *Mistr Jan Hus v polemice a za katedrou*, s. 58–64.

Rukopis: NK Praha, X C 3, 137^r–138^v^a.

Tento text stojí chronologicky na prvním místě, pochází zřejmě z roku 1398. Téma je vzato z krátkých výroků ze sbírky Catonových Distich, kde je užito rozkazovacího způsobu *Stude agere, quod iustum est* („Snaž se jednat spravedlivě“); řečník, jak na to sám hned v úvodu upozorňuje, převádí tuto výzvu do oznamovacího způsobu minulého času, česky „Snažil se jednat spravedlivě“, aby ve svém projevu mohl kandidáta bakalářství chválit za jeho studijní snahu. Bohumil Ryba o této rekomendaci konstatuje,¹ že v ní „získáváme, byť v nepůvodní krácené podobě, znění nejstaršího z dosud zjištěných universitních projevů Husových“ (s. 15), že ještě nemá tak jasnou a přehlednou strukturu jako zralejší Husovy determinace, že zde přemíra a rozsáhlost citátů převládá nad vlastní výmluvností, což je také znakem začátečníka (s. 16).

Dále upozorníme na dvě partie z řeckých bajek v Avianově (4./5. stol. n. l.) latinském veršovaném převyprávění: tyto verše jsou v našem překladu ve špičatých závorkách, což znamená, že v textu, jak se dochoval v rukopise, nejsou. První editor promluvy, Bohumil Ryba, ani pak Anežka Schmidtová znění takto nedoplňovali, ponechali na místě obou vložek odkazující písarské poznámky: ... *ut supra etiam recitatum est in illa recommendacione Discens*

1 *Nový Hus*, s. 14–22.

factus est sciens („jak bylo citováno výše v rekomendaci *Discens*“) a *Avianus, ut etiam patet in loco allegato* („Avianus, jak je rovněž zřejmé na uvedeném místě“).² Náš překlad tedy převzal vynechané a takto označené pasáže z překladu rekomendace *Discens factus est sciens*.

Snazil se jednat spravedlivě

Za třetí³ je nyní třeba dnešního kandidáta krátce představit. Abych ho doporučil co nejstručněji, vybral jsem si tento výrok našeho Catona:⁴

„Snaž se jednat spravedlivě.“

Vážení mistři a páni! Tato slova jsou jako pobídka, jako napomenutí a jako příkaz určena sice všem, mohu je však zvlášť případně spojit s naším uchazečem, použiji-li sloveso v minulém čase a řeknu-li:

Snazil se jednat spravedlivě.

Vážení mistři a páni! Za hodného chvály může být považován pouze ten, koho zdobí dobré mravy, studijní úsilí a ctnosti. Podle Aristotela ve druhé knize Rétoriky⁵ je totiž pochvala řeč, která ukazuje na velikost ctnosti, a proto člověk, který touží po chvále, se má důsledně zdobit tímto trojím, tedy studijním úsilím, dobrými mravy a ctnostmi.

Ve studijním úsilí má být vytrvalý z trojího důvodu: za první aby zdokonaloval svého ducha a zbavoval se nevědomosti, za druhé aby získával ctnost, za třetí aby dosahoval štěstí.

O tom prvním říká Aristoteles ve čtvrté knize Topik:⁶ „Studovat máme, abychom byli patřičně poučeni.“ A Seneka v prvním dopise:⁷ „Musíš se omezit jen na určitá studia, chceš-li si osvojit něco, co by ti pevně utkvělo v duši. Ten, kdo je všude, není nikde. To se právě stává těm, kdo jsou stále na cestách – mají mnoho známostí, ale žádné přátele.“ A tentýž autor dále:⁸ „Stejný úděl mají nutně ti, kdo se důvěrně nepřichýlí k žádnému významnému předmětu studia, ale vším procházejí jen zběžně a spěšně. Neprospívá tělu a nepřináší mu výživu pokrm, který z něj

2 Slovo „supra“ znamená „svrchu“, „nahore“. V rukopise NK Praha, X C 3, v němž se nacházejí obě rekomendace (a všechny, které rozpoznal a vydal B. Ryba), je text *Discens factus est sciens* (fol. 134r^v–135r^v) zapsán skutečně před textem *Studuit agere* (fol.137r^v–138v^v).

3 Promotorův proslov je třetí částí promočního aktu.

4 Srov. *Catonis Disticha*, Breves sententiae 55. Srov. též rekomendace *Recte vivas a Instrue preceptis animum*.

5 Srov. Aristoteles, *Rhetorica* I, 9 (Bekker 1367b); srov. *Auctoritates Aristotelis* č. 70, s. 268.

6 Aristoteles, *Topica* III, 2 (Bekker 118a); *Auctoritates Aristotelis* č. 54, s. 325.

7 Seneca, *Epistulae morales* 2 (přel. B. Ryba).

8 Tamtéž.

hned po požití odchází. Uzdravování nemocného nic nebrzdí tak jako častá změna léků. Nezmohutní rostlina, kterou často přesazuješ. Ani dobrá věc neprospěje, dopřeješ-li jí jen letmé působení. Množství knih rozptyluje. Okoušet stále něco jiného vede ke zkaženému žaludku; co je pestré a protichůdné, obtěžuje a neživí. A když přečteš mnoho stránek, vypiš si z nich jediné místo, abys je řádně strávil.“ A zase Seneka v třicátém třetím dopise:⁹ „Jako je člověku ke cti studovat v každém věku, právě tak je směšné nevzdělávat se v ničem.“ A tentýž autor říká v sedmdesátém pátém dopise:¹⁰ „Je něco směšnějšího než nechtít se učit jen proto, že ses dlouho neučil? Máš se po celý život učit, jaký život máš vést!“ A Platón praví, že vědění je pro nevědomého ducha tím, čím je pro nemohoucí tělo hůl.¹¹

Toho názoru je také Horatius; ten ve svém třetím listu říká:¹²

„My k tomuto cíli
míříme činem i snahou, ať malí, ať velcí, když chceme,
aby byl život náš i nám i otčině drahý.“

A Ovidius říká v Listech z Pontu:

„Nadání vždycky hyne, když studiem živeno není.“¹³
„Ovšemže zálibám svým se horlivě oddává každý,
umění, na něž je zvyklý, s radostí věnuje čas.“¹⁴

Téhož mínění je Cato, který radí:¹⁵

„Studiem vzdělávej ducha a nikdy se nepřestaň učit,
vždyť ten, kdo vzdělání nemá, už zaživa jako by zemřel.“

A tak se ten, kdo touží po chvále, musí pilně věnovat studiu, aby se zbavil nevědomosti.

Za druhé se musí pilně věnovat studiu, aby získal ctnost. Člověk pilný ve studiu je ctnostným člověkem, jak praví Filosof v Predikamentech, v kapitole o kvalitě,¹⁶ a Komentátor říká k první knize Fyziky:¹⁷ „Filosof neboli mudrc je přirozeně ctnostný ve všech ctnostech, jimiž jsou spravedlnost, čistota, štědrost atd.“ A pro-

9 Srov. Seneca, *Epistulae morales* 36 (přel. V. Bahník, upraveno).

10 Seneca, *Epistulae morales* 76 (přel. B. Ryba, upraveno).

11 Srov. Walther 13906.

12 Horatius, *Epistulae* I, 3, 28–29 (přel. R. Mertlík, *Vavřín a réva*).

13 Původ verše je neznámý.

14 Ovidius, *Epistulae ex Ponto* I, 5, 35–36 (přel. R. Mertlík, *Verše z vyhnanství*).

15 *Catonis Disticha* III, 1. Citováno též v rekomendaci *Instrue preceptis animum*.

16 Srov. Aristoteles, *Categoriae (Praedicamenta)* 8 (Bekker 10b).

17 *Auctoritates Aristotelis*, *Physica* I, č. 39, s. 143 (Bekker 1366a).

tože nikdo nemůže být filosofem ani moudrým člověkem, nevěnuje-li se studiu, Aristoteles, jak jsem již uvedl,¹⁸ ve čtvrté knize Topik praví: „Máme studovat, abychom byli patřičně poučeni.“

<Za třetí:> A tak ten, kdo touží být ctnostný, se má pilně věnovat studiu, aby dosáhl štěstí. Proto říká Aristoteles ve třetí knize Etiky:¹⁹ „Člověk, který se věnuje studiu, všechno správně posuzuje a i v jednotlivostech se mu zjevuje pravda. Takový člověk je totiž jakýmsi ukazatelem a mírou konaných věcí“, neboť žije ve shodě s rozumem a rozum je měřítkem všech lidských věcí; proto je podle Filozofa studium ukazatelem k dosažení štěstí. A tak Aristoteles říká v deváté knize Etiky,²⁰ že je vyšším štěstím setrávat v kontemplaci, a v poslední knize Politiky praví:²¹ „Štěstí je cílem, který podle obecného mínění nedoprovází smutek, nýbrž potěšení“ – totiž potěšení ze studia. A protože před štěstím nezbytně kráčí ctnost a tu zase předchází studium, může štěstí dosáhnout pouze ctnostný člověk oddávající se studiu, jak píše Prosper v knize Epigramů:²²

„Kdo si myslí, že hřích mu přináší radost a štěstí,
v pohodě, ve které žije, nakonec nešťastný je.“

Proto obecně mluvíme o třech druzích nešťastných lidí a Moralista o tom praví:²³

„Říkám tedy, že ve světě jsou trojí nešťastní lidé:
Nešťastník, kdo pramálo zná a učit se nechce“ – to je ten první,
„nešťastník, kdo správnému učí, a sám páchá špatnost“ – to je ten druhý,
„nešťastník, jemuž vědění žádné nemůže prospět“ – to je ten třetí.

A tak lze naopak říci, že jsou na světě tři druhy šťastných lidí:

Šťasten, kdo mnoho zná a přitom touží se učit – to je ten první,
šťasten, kdo správně učí a také správně se chová – to je ten druhý,
šťasten, jemuž vědění prospívá – to je ten třetí.

A tak se má každý pilně věnovat studiu, aby dosáhl štěstí, což jsou slova, jež jsem vám, vážení pánové, předeslal úvodem; a tato na začátku uvedená slova krátce připomínají tři věci:

18 Výše pozn. 6.

19 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* III (Bekker 1113a).

20 Srov. Aristoteles, *Ethica Nicomachea* IX, 9 (Bekker 1170a).

21 Aristoteles, *Politica* VIII, 3 (Bekker 1338a).

22 Prosper Aquitanus, *Liber epigrammatum* 42.

23 *Facetus (Cum nihil utilius)* 152; Walther 31559.

Za prvé to, že se mysl našeho determinanta často a usilovně měla ke studiu – ve výrazu **snažil se**, protože podle Cicerona v první knize jeho *Rétoriky*²⁴ „je studium stálá a usilovná snaha mysli a vůle o nějakou věc.“

Za druhé se zde zmiňuje ctnost, jíž náš kandidát dosahuje – ve výrazu **jednat**, neboť podle Aristotela ve třetí knize *Etiky*²⁵ spočívá ctnost v činnosti.

A za třetí dosažení štěstí – ve výrazech **jednat spravedlivě**. Vždyť těm, kdo jednají spravedlivě, se dostane boží lásky, jak říká Seneka ve spise *O slovní zásobě*:²⁶ „Spravedlnost není naším ustanovením, je to boží zákon a pouto lidského společenství. Kdo touží dosahovat spravedlnosti, bude se nejprve bát Boha a milovat ho, aby i jej miloval Bůh, ale bude ho následovat tak, že bude chtít všem prospívat a nikomu nebude chtít škodit,“ a bude respektovat nikoli přátelství, ale pravdu. Kdo to tak dělá, je Bohem milován, a v důsledku toho je šťasten, neboť být šťasten znamená být Bohem milován.

Za prvé jsem řekl, že slova tématu – ve výrazu **snažil se** – ukazují, jak se mysl našeho kandidáta často a usilovně měla ke studiu. Opravdu se snažil, vždyť to ukazuje už výraz jeho tváře. Ten, kdo snaživě studuje, se pozná už podle obličejce, jak praví Alexander:²⁷

„Ó jak obtížné je své snažení nezradit tváří!
Tady zsinálé rty páchly lampičkou noční,
kůže v obličejce se s kostmi snoubila, málo
oddělovalo je; a lačná hubenost všechny
klouby na rukou tiskla a ovládla veškeré údy.
Mezi kostmi a kůží tu nebyla mezera žádná,
tělesnou hmotu i to, co navíc pokrm jí dává,
vezme si jeho nitro, a je to jak na dřinu balzám.“

Na to naráží Chudý Jindřich takto:²⁸

„Obličej zobrazit umí stav mysli i studijní snahu,
navenek prozradí mysl svůj vlastní niterný stav.“

A dodává:²⁹

„Výraz tváře je jak stránka knihy, kde o nitru čteme.“

24 Cicero, *De inventione* I, 25.

25 *Auctoritates Aristotelis*, Ethica X, č. 207, s. 247 (Bekker 1177a).

26 Martinus Bracarensis, *Formula vitae honestae*, s. 246.

27 Gualterus de Castellione, *Alexandreis* I, 63–71 (přel. V. Bahník, *Sestra Múza*).

28 Henricus Septimellensis, *Elegia* I, 73–74.

29 Tamtéž, 75.

Ze znaků, jež pozorujeme v obličejí našeho kandidáta, se tedy dozvídáme, že snažně studoval. Nedělal to, co dělají mnozí, kteří si neuvědomují, že jsou žáky, a chtějí se předvádět jako učitelé. Ti se podobají žábě, která o sobě prohlašovala, že je nejlepším lékařem, o níž píše Avianus:³⁰

<„Zrozená na dně vod a v hlubinách žijící dlouho,
z toho, co nahoře je, důvěrně znala jen kal.
Přece však nahoru k loukám si vyšla nadutá žába,
začala svůdnými řečmi klamat ubohou zvěř:
Nemoci, i ty těžké, že umí vyléčit zcela,
že umí prodloužit život, natolik zdatná že je.
Že prý Apollón, učitel její, jenž léčil i bohy,
jí se nemůže rovnat, ona že předčí i jej.“>

Jsou podobni taky želvě, o níž praví Avianus:³¹

<„Takto pravila kdysi prý želva křídlatým ptákům:
Kdyby ji vysoko nad zem vynesl některý z nich,
z purpurového písku že lastury přinese jemu,
perlu s nádherným leskem za to mu v odměnu dá.
Jak se tak vznášela k hvězdám, však na křídlech získaných lstivě,
vypadla z orlových spárů, nešťastná, na tvrdou zem.
Volala o záchranu a krunýř se naplnil hlukem.“>

Tahle bezkřídlá želva chtěla létat a platit za to perlami! Právě tak se chtějí povyšovat mnozí neučení a Galfred ve své Nové poetice³² se jim vysmívá:

„Povýšencům se smějme!

Ač je to spíš ještě začek, on sedí, honosně nese
svůj slavný – magistr – titul. A přesvědčivým ho činí
klobouk na hlavě, patřičné roucho a na ruce zlatý
prsten, zvýšené křeslo a před ním početný zástup.
Směšné figuře můžeš se smát, a toto je k smíchu!
Podle sebe i lidí je tohle učený člověk,
ty ale vidíš totéž co já: jen opici, která
tváří se jako doktor. (A říkám to potichu, aby

30 Avianus, *Fabulae* 6, 1–8 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, Svět ezopských bajek, upraveno). Text ve špičatých závorkách v latinském originále není, pisár dochovaného rukopisu zde jen odkázal na citaci v rekomendaci *Discens factus est sciens*: „... Avianus etc., ut supra eciam recitatum est in illa reconmendacione *Discens factus est sciens*.“ Viz pozn. 2.

31 Avianus, *Fabulae* 2, 1–4.9–10.12 (přel. R. Mertlík, pseudonym J. Valeš, *Svět ezopských bajek*, upraveno). Táž textová situace jako u předcházející poznámky, v textu edice: „... Avianus, ut eciam patet in loco allegato.“

32 Galfredus de Vino Salvo, *Poetria nova* 438–456.

to nikdo neslyšel!) On teď pyšně začíná mluvit, slibuje úžasné věci. Rychle sem! Chystá se rodit hora, na svět však přijde potomek její – jen myška! Dříve, než k tomu dojde, ty uctivě magistra pozdrav, můžeš se mu však za zády smát a obracet oči, uděláš neslušné gesto nebo si důkladně řáhneš, třeba pokrčíš nos – a vůbec ke všemu tomu líp je užívat nosu než úst. – Tak tedy mění svůj výraz a jako učitel kárá omyl a chybu...“ atd.

To říká Galfred. Jinak je tomu ale s naším kandidátem; on totiž snažně studoval dřív, než by chtěl někoho učit. A ačkoli je dost starý, nestyděl se učit se. Udělal to stejně jako Tullius, který o sobě sám říká:³³ „Na stará kolena jsem studoval řeckou literaturu.“

O tom svědčí i výklad jména našeho kandidáta. Jan Niger (Černý) se totiž jmenuje Říčic.³⁴ A říčic je zkráceně český výraz pro síto. A tak se jmenuje Říčic, to jest „ze síta“. Je to tak správně, protože síto je nástroj, jímž se odstraňuje špatné semeno, třeba jílky, a zůstává to dobré, třeba obilí. On tedy vyšel „ze síta“, to jest ze zkoušky prosévajících (přísně zkoušejících učitelů, které naše slavná fakulta k tomuto prosívání ustanovila), tak, že sítem nepropadl a byl zachován – jako to obilí. Jmenuje se tedy z Řečice, to jest „z přísné zkoušky“.

Ale mám-li jej dále představovat jeho jménem, bojím se toho, protože se jmenuje Jan Niger – Jan Černý, a ta jména jsou v protikladu: Jan totiž znamená „ten, v němž je milost“, a „černý“ (nebo černá barva) často označuje zlo. Tak Ovidius v básni, jejíž titul neuvádím, říká o černém člověku:³⁵

„Kdo nehájí přítele, když jiní ho haní, kdo z lidí
loudí nezkrtný smích a slávu vtipálka, kdo zná
bájit, co neviděl sám, kdo neumí tajemství smlčet,
takový člověk je černý a toho se, Římane, varuj!“

Na to říkám, že černá barva je dvojitá, totiž vlastní a metaforická. Ta vlastní je skutečnou vlastností, a ta našemu kandidátu patří. Ta druhá znamená nějakou podobnost, mohou to být temné mravy nebo vůbec tma, a to u našeho uchazeče není. Takže to dvojitá, Jan – Černý (Niger), si vzájemně neodporuje. Ovšem pokud

33 Cicero, *Cato Maior de senectute* 8, 26; tento výrok vkládá Cicero do úst Catonovi (přel. V. Bahník, *Tuskulské hovory, Cato Starší o stáří, Laelius o přátelství*).

34 Rzyeczyc, podle staročeského slovníku „řiedčic“, „řědčic“ – „síta“, „řešeto“.

35 Horatius, *Saturae* I, 4, 82–85 (přel. R. Mertlík, *Vavřín a réva*, upraveno).

by na tom někdo tvrdošjně trval, odpovídám mu výrokem:³⁶ „Stojí-li protiklady vedle sebe, vyniknou jasněji.“

Tak je téma uzavřeno výkladem kandidátova jména: protože je z Řečice, **snáží se**; protože je Jan, **jednat spravedlivě**. Náš kandidát se tedy **snáží jednat spravedlivě**.

Aby jeho námaha nevyšla naprázdno, z autority naší artistické fakulty mu uděluji titul bakaláře svobodných umění, aby mohl číst a disputovat a vykonávat další akty, jaké k tomuto stupni přísluší, zde i všude jinde, a to ve jménu <svaté a nerozdílné Trojice>.³⁷

36 *Auctoritates Aristotelis*, Rhetorica III, č. 57, s. 267 (Bekker 1405a); srov. tamtéž, De caelo et mundo II, č. 60, s. 164 (Bekker 287a). Citováno též v rekomendaci *Discens factus est sciens*.

37 Slova ve špičatých závorkách text kritické edice v souladu s rukopisným dochováním nemá, na jejich místě je „etc.“.

